

Oponentský posudok

habilitačnej práce

Gabrielly Petres

ZA SIEDMIMI HRANICAMI

Poetika rozprávkového románu

Pred detailnou prezentáciou môjho hodnotenia chcem zdôrazniť, že habilitačná práca Gabrielly Petres sumarizuje výsledky rozvíjajúceho sa výskumu detskej literatúry, dokonale sa orientuje v príslušnej maďarskej odbornej literatúre, dôkladne pozná jej klasických autorov (a dopĺňa ich postrehmi z českých a slovenských štúdií), vyššie spomínaný diskurz vo viacerých bodoch jedinečne dopĺňa a nad rámec toho dokazuje obširnú znalosť súčasnej maďarskej detskej literatúry, preto v každom prípade navrhujem pokračovať v habilitačnom konaní a udeliť jej docentúru.

Práca, ako to naznačuje už názov, prezentuje svoj názor na základe siedmich aspektov, respektíve v súvislosti so siedmimi aspektami sa podujíma sumarizovať a systematizovať konštatovania teoretického diskurzu danej problematiky, v istých bodoch ho doplniť o nové zistenia, respektíve ilustračné analýzy. (Dielo z toho dôvodu obstojí aj ako učebnica, vysokoškolské skriptum.) Práca sa venuje (1) vymedzeniu žánru rozprávkového románu, (2) skúma pomenovania v súčasných rozprávkových románoch, respektíve (3) zobrazenie postáv (s osobitným zreteľom na utváranie obrazu ženy), (4) analyzuje rozšírenie tematiky v danom korpuse, vrátane práce s tabu, (5) báda otázku obľúbenosti rámcových, metaleptických štruktúr, (6) integráciu hravosti do formálnej podoby rozprávkového románu, okrem iného vo forme imitácií a napokon (7) zmenenú rolu ilustrácie, obrázku v postmodernej rozprávkovej literatúre. Na tomto základe môžeme vyzdvihnúť niekoľko charakteristík štúdie. V prvom rade autorkino zanietenie pre komparatistické hľadisko: charakteristiky súčasného rozprávkového románu totiž vždy vyjadruje na základe komparatívnych aspektov, pričom porovnáva žánre, poetiku po prvé ľudovej rozprávky (najmä čarodejnej rozprávky) a umelej rozprávky, po druhé súčasných a klasických rozprávkových románov a po tretie rozprávky a románu. (Tu poznamenám, že dôležité aspekty ku komparatistike mohla poskytnúť štúdia V. J. Proppa *Transformácie v rozprávkovom románe*, ktorá, žiaľ, pozornosti autorky unikla.) Tento prístup je nevyhnutný aj preto, lebo samotný žáner rozprávkového románu, ako to Gabriella Petres zdôrazňuje už v úvode, je v zásade hybridný, čerpá z oboch žánrov obsiahnutých vo svojom názve. Druhým dôležitým, vo viacerých kapitolách centrálnym aspektom je práve výskum dôsledkov tejto žánrovej kontaminácie. Práca z viacerých smerov presvedčivo argumentuje, že význam medzižánrovosti nad rámec toho, že je určujúcou črtou samotného rozprávkového románu, rastie v súčasných variantoch, dokonca sa dá povedať, že sa stáva jednou z určujúcich špecifických vlastností postmoderného rozprávkového románu, zároveň odhaľuje, v akých oblastiach, v podobe akých techník sa toto prestúpenie hranice objavuje v rozprávkovom románe a vo všeobecnosti v súčasnej detskej literatúre. V tejto súvislosti sa do centra pozornosti dostávajú intertextové, interkultúrne a intermediálne javy, alebo kompozičné a naračné hry ako metalepsa, ekfráza, zamaskovanosť, ktoré ich podporujú. 7. kapitola sa pokúša načrtnutím aspektov hravosti, karnevalizácie odpovedať aj na otázku, čo

určuje jeho performatívnu medznú pozíciu. Tento pokus o odpoveď poukazuje na podstatný rys súčasného rozprávkového románu, v zásade však zostane pri sumarizácii príslušných konštatovaní odbornej literatúry, nahodením pojmu karnevalizácia – čo môže byť podľa môjho názoru východisko veľmi dobrej idey – formuluje len hypotézu, ktorú nepodopiera detailnou analýzou.

Prvá otázka habilitačnej práce, vymedzenie žánru rozprávkového románu, zahŕňa v podstate dve kapitoly, v *Úvode do poetiky rozprávkového románu* autorka porovnáva v prvom rade štruktúru postáv, výstavbu deja a využívanie časopriestoru v čarodejnej rozprávke a rozprávkovom románe a v kapitole *Za hranicami rozprávky a románu – Perspektíva hybridity v rozprávkovom románe* skúma vplyv dvoch žánrových predchodcov na rozprávkový román. Prvá – aj na základe názvu úvodná – časť má najmä opisný charakter, sumarizuje príslušnú odbornú literatúru a jej otázky. Spomedzi načrtnutých problémov sú v časti *Chronotopos rozprávkového románu* konštatovania týkajúce sa času a priestoru v zásade presné a premyslené, no pojem chronotopos nepovažujem za odôvodnený. Práca síce adekvátne opisuje spôsob využitia času a priestoru, avšak nevymedzuje časopriestor (teda chronotopos), ktorý je v obsahovom a formálnom zmysle nedeliteľný. Komparatívna perspektíva tejto časti práce je bázou pre kladenie otázok týkajúcich sa žánrovej a formálnej hybridity (1.1) a pre určujúcu hravosť (1.6).

Aj nasledujúca kapitola *Za hranicami rozprávky a rozprávkového románu* je ešte prevažne sumarizujúca, ale prístupom z aspektu románovej tradície (2.2) je aj iniciátorská, keďže systematicky skúma, ktoré typy románu ovplyvnili poetiku moderného rozprávkového románu a v čom sa ich vplyv prejavuje. Autorka nachádza v rozprávkovom románe stopy dejovej výstavby pikareskného románu a cyklu poviedok. (Aj tu by bolo vhodné využiť Bachtinove postrehy o dobrodružnom románe, ktoré sú neskôr detailne citované na stranách 140 – 141.) Klásť otázky je dôležité aj preto, lebo výskum rozprávok sa podujíma zaplniť biele miesta. Zároveň však tieto dve kapitoly vzbudzujú aj pocit nedostatku: otvárajú síce možnosť teoretických definícií, ktorú však neskôr poľutovaniahodne nevyužívajú. Teória románu, najmä Bachtinova klasická štúdia *Epos a román*, ktorej myšlienku o neuzavretosti románu a jeho dôsledkoch cituje aj Gabriella Petres (viď s. 52), mohla totiž dať viac relevantných odpovedí na otázky kladené v práci, zároveň mohla spojiť postrehy a konklúzie pochádzajúce z rôznych pozorovaní, ako sú, napríklad, formy „zrománovania“. Patrí medzi ne otázka utvárania rol v čarodejnej rozprávke (1.2. kapitola), ktorá súznie s Bachtinovými konštatovaniami vyplývajúcimi z porovnania hrdinov eposu a románu; Bachtinova koncepcia mohla byť aj východiskom skúmania otázky parodickosti súčasného rozprávkového románu (s. 36). Bachtinov opis dôsledkov „zrománovania“ mohol byť dôležité východisko, keďže to, že rozprávkový román neustále vyzýva, prepisuje, prevracia formy čarodejného románu, sa dalo odôvodniť nielen miešaním žánrov, ale mohli by sa využiť aj Bachtinove argumenty o zásadnej – vyjadrené moderným výrazom – performatívnosti románu. To zasa umožňovalo spojiť Bachtinovu teóriu románu a bachtinovskú karnevalizáciu, ktorú autorka práce využila. 7. kapitola (*Rozprávkový román ako karnevalizácia rozprávkovej tradície*) tak mohla dať oveľa hlbšiu odpoveď na otázku, prečo rozprávkový román pristupuje k tradícii čarodejnej rozprávky performatívne, prečo ho prevracia.

Nasledujúce (3 – 7.) kapitoly mapujú žánrovú dvojakosť a dôsledky a formy prehodnotenia čarodejnej rozprávky, ku ktorému došlo aj pod vplyvom románu, v oblasti jednotlivých zložiek rozprávky (používanie mien, tematika, postavy, spôsob rozprávania, kompozícia). Štúdia veľmi presne poukazuje na okruhy otázok, v ktorých sa moderná umelá rozprávka, v rámci nej súčasný rozprávkový román, odlišuje od žánrových predchodcov. Cnosťou týchto kapitol je kvalitné zhrnutie odbornej literatúry s dôrazom na problém,

systematizácia ňou kladených otázok a ilustrácia príkladmi. Presvedčivé sú najmä časti, kde autorka danú problematiku podopiera aj samostatnou analýzou. Spomedzi nich treba vyzdvihnúť interpretácie [napríklad zmena rozprávkovej reprezentácie ženských postáv (4.2) alebo spracovanie tematiky kultúrnej cudzosti (5.3)], ktoré vyberajú z čerstvého, zatiaľ málo analyzovaného materiálu súčasného maďarského rozprávkového románu. Z vyššie zmienených kapitol vyzdvihnem len niekoľko otázok.

Kapitola *Za hranicami stereotypného zobrazenia postáv – Obrazy žien* v rozprávkovom románe patrí k najzaujímavejším častiam práce. Gabriella Petres pristupuje k otázke z viacerých aspektov: na jednej strane z hľadiska prepisu deskriptívnych a preskriptívnych rolových vzorov ľudových rozprávok v súčasnej rozprávkovej literatúre, zároveň prihliadajúc na odbornú literatúru venovanú hlbinej psychológii (napr. práce Marie-Louise von Franz, Bruna Bettelheima), respektíve na štúdie skúmajúce transformáciu ženských rol a ich reprezentácie, ktoré v zásade uplatňujú aspekty feministickej kritiky. Na druhej strane skúma prehodnotenie Proppom opísaných rol v čarodejnej rozprávke (v rámci toho ženských postáv od princezien cez víly až po ježibabu) v súčasnom rozprávkovom románe. Súčasné uplatnenie dvojakeho prístupu prehĺbuje najmä ozrejmujúcu systematizáciu otázky. V rámci toho osvetľuje rozdiel v zobrazení ženských postáv, to, ako archetypovú charakteristiku ľudových rozprávok v súčasných rozprávkach nahrádza formovanie postáv, ktoré ráta aj so spoločenským určením rodovej roly, dokonca ho vo viacerých prípadoch aj problematizuje.

5. kapitola skúma rozšírenie tematiky súčasnej rozprávkovej literatúry zasadením tabuizovaných tém do systému konfliktov diela. Predmet kapitoly zapadá do problematiky celej práce aj preto, lebo súčasné rozprávky charakterizujú tendencie prekračovať a vyvracať hranice, čo sa celá štúdia pokúša tematicky priblížiť. Nie náhodou som nenapísala rozprávkový román, lebo Gabriella Petres zasadzuje otázku do širšieho kontextu detskej literatúry: do kontextu tzv. detských kníh riešiacich problémy a vydeľuje rozprávkové romány od diel patriacich najmä do kategórie young adult, ktoré s cieľom vyrozprávať a/alebo spoločensky scitlivovať otvorene spracúvajú vyššie spomínané problémy, čím riskujú didaktickosť. Vymedzenie dvoch prístupov je odôvodnené aj preto, lebo sú založené na rozdielnych mechanizmoch dvoch žánrov detskej literatúry, okrem iného na jave opísanom Brunom Bettelheimom, že rozprávka o vílach – na rozdiel od otvoreného nastolovania psychologických otázok v realistických dielach – dokáže pri riešení psychologických konfliktov oslobodzovať energie (čomu okrem iného vďačí za svoj terapeutický účinok) vďaka tomu, že sa vyjadruje symbolicky, teda umožňuje, aby recipient na postavy a dej premietol vlastné vnútorné problémy. Štúdia však vynecháva dôležité logické ohnisko, keď túto súvislosť neozrejmuje, tento nedostatok je citelný pri kategorizácii detabuizačnej rozprávkovej literatúry. Gabriella Petres sa tu totiž pokúša spojiť dvojake hľadisko: systém aspektov, ktorý v detskej literatúre riešiaci problémy na tematickú kategorizáciu konkrétnych tabu tém zostavila Anna Gáspár-Singer, na akceptovanie poukazuje len v rámci nich upozorňujúc, že rozprávkové romány pre rôzne vekové kategórie sa koncentrujú na konflikty iného typu. Ak však zoberieme do úvahy vyššie opísaný symbolický, formálny jazyk rozprávky, ktorý je základom jeho mechanizmu vplyvu, už je oveľa menej isté, či má takáto tematická klasifikácia zmysel aj v prípade rozprávkového románu. Domnievam sa, že z hľadiska poetiky rozprávkového románu nie je natoľko dôležité, aké konkrétne tabu dielo tematizuje, oveľa dôležitejšie je to, že z akého aspektu. S prihliadnutím na túto otázku by sa detabuizujúce rozprávkové romány mali vyčleniť aspoň na základe toho, či zobrazujú potláčaný konflikt (odkazy štúdie na odbornú literatúru o spracovaní traumy sa vzťahujú na túto problematiku), alebo ich cieľom je konfrontácia so spoločenským tabu, ktoré existuje nezávisle od recipienta, keďže oba typy, predovšetkým to, či nás príbeh vo východiskovej

situácii umiestňuje do aspektu aktéra alebo pozorovateľa, povedú zrejme k iným rozprávačským stratégiám. Príkladom toho druhého by mohla byť skvelá analýza fantasy rozprávkového románu Dóry Majoros, ktorú nájdeme v tejto kapitole.

Nasledujúca kapitola, *Za hranicou predstavy jednodimenzionálneho priestoru – Metalepsa v rozprávkovom románe*, spája viacero otázok, keď sa pýta na dôvod obľúbenosti metaleptických štruktúr v modernom rozprávkovom románe. Autorka sa totiž nezastaví pri systematizácii typov metalepsy, ale ozrejmuje svetonázorovú určenosť zobrazenia priestoru a narácie: reflektovanosť zázraku v umelých rozprávkach a jeho premietnutie v priestore rozprávky (dvojaké využitie priestoru), spôsobu rozprávania a kompozície (rámcová štruktúra). Myšlienkový pochod vychádzajúci najmä z opisu Gérarda Genettea aj tu podopiera porovnanie s čarodejnou rozprávkou.

Myšlienkam 7. kapitoly (*Za hranicami „vážne mienenej rozprávky“*. *Maskovo-imitačné hry v rozprávkovom románe*) som sa už sčasti venovala v súvislosti s otázkou karnevalizácie a hravosti. Je to však len časť vyjadrenej koncepcie, ktorá je osobitým variantom rozprávkového románu, týka sa typu, ktorý imituje autobiografické rozprávanie („maskovú hru“). Pri opise tohto typu a v pripojenej analýze diela Gabriella Petres úspešne zúročuje svoje predchádzajúce výskumy autobiografickej narácie. Opis zasadzuje do širšieho teoretického rámca, ktorý na jednej strane reflektuje otázku kríženia rozprávky a autobiografických žánrov, na druhej strane masku, imitáciu interpretuje ako hravosť postmodernej rozprávky (tým sčasti vo výklade detskej literatúry využíva teóriu Zoltána Németha). Pri výklade pojmu „maskovanie“ však môže viesť k nedorozumeniu fakt, že práca v rámci ja-rozprávania nevydeľuje autobiografické rozprávanie a nezdôrazňuje, že spomínaná maska (ako sa to vyjasní pri neskoršej analýze) jednoznačne vzniká imitáciou autobiografickej narácie. (V tejto kapitole vyvoláva terminologický chaos aj to, že autorka označuje apostrofické rozprávanie ako ty-rozprávanie. Ty-rozprávanie totiž skutočne existuje, hoci je veľmi zriedkavé, používa ho napríklad Michel Butor v románe *Modifikácia*.)

Posledná kapitola monografie, hoci podobne ako ostatné analyzuje ďalší aspekt medznej pozície rozprávkového románu, do istej miery aj vystupuje z rámca literatúry a písaného slova, keď, ako to vopred signalizuje názov *Za hranicou textovosti*, nastoľuje otázku *Vzťahu obrazu a textu* v rozprávkovom románe a do výskumu zapája aj interdisciplinárnu odbornú literatúru z oblastí psychológie dieťaťa, psychológid percepcie, intermediality či naratológie. Téma je v myšlienkovom prúde štúdie odôvodnená z viacerých aspektov: po prvé z aspektu percepcie detskej literatúry, ako to vyjadruje prvá časť kapitoly, po druhé z hľadiska medznej pozície moderného rozprávkového románu a po tretie vďaka multimediálnosti súčasnej detskej kultúry (v tomto prípade je problematické hovoriť o literatúre, lebo aj v najlepšom prípade ide o dialóg textu a ilustrácie, ale spomína sa aj kniha zrodená z rozprávkového filmu). V tejto časti mi veľmi chýba obrazová príloha „citujúca“ spomínané diela (pri prípadnom vydaní by v každom prípade bolo vhodné materiál doplniť). Tu dostala miesto aj časť venujúca sa otázke ekfrázy. Možno by nezaškodilo zvážiť jej premiestnenie do kapitoly o metalepse: po prvé preto, lebo v analyzovaných dielach sa ekfráza spája s metalepsou (ako sa to v 6. kapitole aj spomína, tu to však autorka spomenúť zabudla); po druhé preto, lebo tu v úzkom zmysle slova nemôžeme hovoriť o intermedialite. Otázka umiestnenia však nič nemení na tom, že tu vyjadrená teoretická a analytická argumentácia patrí k najlepším pasážam štúdie.

Sumárne môžeme povedať, že text Gabrielly Petres je premyslená práca, ktorá sa vynikajúco orientuje v detskej literatúre a odbornej literatúre venovanej výskumu rozprávok, a jej postrehy kreatívne dopĺňa okrem iného výsledkami naratológie, feministickej kritiky a teórie

žánrov. Osobitne treba vyzdvihnúť široký prehľad, systematizáciu a interpretáciu súčasnej detskej literatúry. Zopakujem konštatovanie z prvého odseku posudku: habilitačná práca *Za siedmimi hranicami – Poetika rozprávkového románu* je z teoretického hľadiska, ako aj v čiastkových analýzach vysokokvalitná práca, ktorú bezpodmienečne odporúčam na habilitačné konanie.

Budapešť, 5. september 2021

Dr. Ágnes Klára Papp
habilitovaná univerzitná docentka
Reformovaná univerzita Gáspára Károliho
Katedra modernej maďarskej literatúry,
literárnej komparatistiky a literárnej teórie

(z maďarčiny preložila Galina Sándorová)